

Fra egoisme til sjenerøsitet – kan toppidretten reformeres?

Gunnar Breivik

Artikkelen tar utgangspunkt i den norske idrettsmodellen der topp og bredde hører sammen, og der toppidrettsutøvere uvegerlig blir rollemodeller for barn og unge. Den moderne toppidretten er i økende grad preget av egoistiske holdninger der det dreier seg hele tiden om å skaffe seg fordeler. I denne artikkelen tar jeg opp egoisme, rettferdighet og sjenerøsitet som tre grunnleggende holdninger i idrettskonkurranser og drøfter hvorvidt man med inspirasjon fra sjenerøsitetsidealer og praktiske eksempler kan tenke seg en toppidrett som i større grad bygger på sjenerøsitet. Artikkelen starter med en kort presentasjon av den norske idrettsmodellen og jeg skisserer deretter tre kriterier som alle idrettskonkurranser må oppfylle: 1) spille for å vinne, 2) klare regler som følges, og 3) respekt for konkurrenter. Deretter presenterer jeg egoisme, fairness og sjenerøsitet som tre mulige grunnholdninger, og de implikasjonene de har i en idrettslig sammenheng. Etter en gjennomgang av den grunnleggende egoismen i dagens toppidrett, som infiserer ikke bare utøveren, men også hele systemet rundt utøveren, diskuteres muligheten for å utvikle holdninger basert på sjenerøsitet. Det nevnes tre kilder til inspirasjon; engelsk overklassesport, Nietzsches tanker om den overlegne mester, og Arne Næss' sportspraksis og hans saklighetslære for gode diskusjoner. Deretter presenteres empiriske eksempler på sjenerøsitet og hva en spillteoretisk analyse av ulike holdninger gir som resultat. Jeg konkluderer med at en endring i retning av sjenerøsitet vil gi en rikere toppidrett og et bedre grunnlag for en helhetlig idrettsmodell.

Nøkkelord: etikk, idrett, egoisme, rettferdighet, sjenerøsitet

English summary: From egoism to generosity – can elite sport be reformed?

The Norwegian sport model can be visualized as a pyramid with mass sport at the base and elite sport at the top. This means that elite athletes become role models for children and young athletes. However, modern elite sport is increasingly characterized by egoistic attitudes where the goal is to acquire advantages that the other athletes do not have. The article discusses egoism, fairness and generosity as three fundamental attitudes in sporting competitions and discusses whether it is possible to develop an elite sport that is based on generosity to a greater extent than now. The article starts with a presentation of the Norwegian sport model and then sketches three criteria that every sporting competition must fulfill, 1) play to win, 2) clear rules that must be complied with, 3) respect for fellow competitors and opponents. Then there is a delineation of egoism, fairness and generosity as three possible attitudes and the implications they have in the context of sport. Egoism seems to be the basic attitude in elite sport today and it infuses not only the athletes but the whole system around them. The article then looks into the possibilities for generosity in elite sport and draws inspiration from three quite different sources; 1) British upper-class sport in the 19th century, 2) Nietzsche's views of the superior and brilliant masters, and 3) the philosopher Arne Næss' sport philosophy and his rules for good academic debates. This is followed by empirical examples of generosity and a game theoretical illustration of the consequences of egoism and generosity. The conclusion is that a change in the direction of generosity will lead to a richer and more meaningful elite sport and provide a better basis for an organic sport model.

Keywords: ethics, sport, egoism, fairness, generosity

Innledning

Den norske idrettsmodellen som ble innført etter andre verdenskrig, innebar at topp og bredde hører sammen. Bredde skaper topp, og topp skaper bredde. De utvikler hverandre i gjensidighet. Denne gjensidigheten innebar en tro på at de både organisatorisk og ideologisk kunne høre sammen innen felles rammer (Tønneson 1986). Det samme særforbundet som tilrettela for barne- og ungdomsidrett, hadde ansvar for toppidrettsutøverne. De samme verdier som gjaldt i toppidretten, kunne også brukes i barneidretten. Topputøverne kunne trekkes rett inn i skolestua eller på klubbhuset som gode forbilder for barn og unge. Troen på et felles rammeverk for barn og voksne, for bredde og topp, ble så sent som i 1970 fastholdt i idrettens program at idretten er én. Fra 1970 og fremover ble toppidretten i økende grad utviklet som en internasjonal, profesjonell og kommersiell aktivitet. Det ble vanskelig å holde toppidretten innenfor de tradisjonelle

særforbundenes rammer. Toppidrettsentret ble utviklet som et felles treningslaboratorium for toppidrett, delvis løsrevet fra, og i et spenningsforhold til særforbundene. På tilsvarende vis ble det strekk i det ideologiske rammeverket. Den nye profesjonelle toppidretten ble såpass ekstrem at det ble vanskelig å holde fast toppidrettens verdier og holdninger i breddeidretten. På 1990-tallet laget derfor Norges idrettsforbund separate sett med verdier for bredde- og toppidrett.

Men kan og bør toppidretten utvikle seg til et kommersielt turnerende internasjonalt idrettssirkus? Tross alt har toppidretten en forbildefunksjon, og toppidrettsutøvere er helter og rollemodeller for unge utøvere. Grunnen til at foreldre sender barn og unge inn i idretten er troen på at idretten er oppdragende og utvikler både fysiske ferdigheter og gode holdninger i et miljø basert på inkludering og likeverd. Hva skjer med barne- og ungdomsidretten når toppidrettsutøvere mer og mer blir amoralske underholdningsartister «beyond good and evil»?

Mange mener at denne utviklingen er uunngåelig. Toppidrettsutøvere må være egoister, ensidig fokusert på egen suksess. De må ta i bruk alle akseptable midler, alle fordeler de kan skaffe seg. Dette strekker seg ut til systemet rundt utøverne; trenerne, lederne, det medisinske støtteapparatet, utstyrsprodusentene og forskerne. I siste instans er hele nasjonen og dens prestisje involvert. Toppidrett blir en kamp mellom systemer, der målet er suksess og alle relevante midler må tas i bruk (Breivik 2005). I dette internasjonale racet vil de som sitter på de største ressursene, vinne, enten det er nasjoner, organisasjoner eller kommersielle selskaper. Er denne utviklingen uunngåelig? Kan man tenke seg en toppidrettskultur basert på sjenerøsitet istedenfor egoisme, der alle nye midler som forbedrer ytelse, deles av det internasjonale toppidrettssystemet? I så fall ville en overordnet norm være at seire eller gode resultater ikke er verdifulle dersom ikke alle, eller så mange som mulig, av utøverne har tilgang til de samme ressurser. I denne artikkelen vil jeg diskutere hvordan et sjenerøsitetsprinsipp ville se ut, og hvorvidt man overhodet kan tenke seg det realisert i toppidretten. Den bak-enforliggende interessen er at en toppidrett basert på et sjenerøsitetsprinsipp, både ville skape et bedre moralsk klima i toppidretten og ikke minst ville gjøre toppidretten aktuell som forbilde og modell for barne- og ungdomsidrett også i fremtiden. Det er mye som taler mot sannsynligheten for en sjenerøs toppidrett, men det er verdt å se nærmere på hva det ville innebære.

En minimal felles idrettsmodell

Sjenerøsitet slik jeg bruker begrepet i denne artikkelen, innebærer en villighet til å gi motstandere samme (eller bedre) muligheter som en selv har til

å prestere godt. Jeg kommer senere i artikkelen mer detaljert inn på hva det innebærer. Å være sjenerøs i en leksituasjon eller en situasjon der det ikke er konkurranse, er ikke særlig krevende. Det er derfor først i idrettslige konkurranser prinsippet blir interessant og utfordrende. I den idrettsfilosofiske diskusjonen har man skjelnet mellom «sport» og «athletics»:

In essence, sport is a kind of diversion which has for its direct and immediate end fun, pleasure, and delight and which is dominated by a spirit of moderation and generosity. Athletics, on the other hand, is essentially a competitive activity, which has for its end victory in the contest and which is characterized by a spirit of dedication, sacrifice and intensity. (Keating i Boxill 2003: 65–66)

Det betyr at sjenerøsitet er knyttet til mer useriøs lekpreget aktivitet, mens den seriøse konkurranseaktiviteten preges av «fairness» eller «fair play» som overordnet norm.

Flere forfattere har problematisert denne distinksjonen (Butcher & Schneider i Boxill 2003: 156), og en norsk undersøkelse av verdier i toppidretten viste at de beste norske utøverne plasserte lek som en av de viktigste verdiene (Loland 2003). Jeg tror derfor det er gode grunner for å operere med en grunnleggende konkurransemodell i idrett som fanger inn både topp og bredde, og som åpner for lekelementer også i toppidrett.

Idrettslige konkurranser har visse felles prinsipper enten det dreier seg om spill på løkka eller internasjonal toppidrett. Deltakere i konkurranser må 1) spille for å vinne, 2) spille under like betingelser og ifølge regler, og 3) spille med respekt for motstanderen. La meg utdype disse tre prinsippene.

1) Å spille for å vinne er en viktig maksime i alle spill. Hvis ikke alle spiller for å vinne, bryter spillet relativt raskt sammen og blir en dårlig karikatur av et spill. Selv om fotball (bare) er et spill, har den nettopp som spill sin egen innebygde seriøsitet – å prøve å skåre mål og vinne. Det betyr ikke at man ikke verdsetter en flott dribbling, en hel volley eller et raid langs venstresiden. En god fotballkamp har en rekke elementer i tillegg til å skåre mål og å vinne. Men disse momentene må være innenfor et styrende perspektiv og på basis av en viss seriøsitet – det er viktig å vinne.¹

2) For det andre er idrett i motsetning til fri lek avhengig av visse regler. Reglene definerer målet og begrenser utfoldelsen, og de krever at det er relativt like forhold og betingelser for utøverne. Jo viktigere konkurransen er, desto viktigere er det at alle utøvere har like forhold og samme mulighet til å vinne. Det gjelder stadion og baner, utstyr, vær- og vindforhold, startposisjoner, starttrekkfølge og dømming. Mange av disse forholdene dreier seg om likhet og fairness vedrørende strukturelle, materielle og regulative forhold som arrangøren må sørge for. Men likhet og rettferdighet er også delvis avhengig av utøverne og deres oppførsel. Fair play er en holdning og en atferd der man som utøver streber etter å opprettholde likhetsbetingelser

for alle utøvere. Det er derfor noe mer enn fairness, som er et rent formalt prinsipp som regulerer hvordan konkurranser arrangeres.

Fair play slik det ble utviklet som holdning innen overklassen og på kostskolene i 1800-tallets England, innebar at man skulle gjøre noe som var mer enn det man kunne forvente av alle. Fair play representerte en dyd («virtue») og var slik en form for «supererogation». Fair play innebar en villighet til ikke bare å gi motstanderen like kår, men hjelpe vedkommende til å prestere. Fair play-begrepet var slik sett nær knyttet til ideen om «sportmanship» og «gentlemanly conduct» (McIntosh 1980).

Den nyere diskusjonen om fair play knytter det tettere opp mot et allment rettferdighetsideal og gjør det mindre eksklusivt. Butcher og Schneider (i Boxill 2003) redegjør for tre begrunnelser for fair play: 1) respekt for reglene, 2) en kontrakt og enighet mellom utøverne, og 3) «respect for the game». Det er bare den siste tolkningen som kan sies å bringe fair play i retning av en sjenerøsitetstolkning (Butcher & Schneider i Boxill 2003: 163).² Også Loland er i sin store studie av fair play opptatt av idrettens normsystem mer enn utøvernes overskytende gode gjerninger og sjenerøse holdninger. Fair play innebærer at man handler ut fra et felles ethos, og at utøverne gis «equal opportunity to perform by eliminating or compensating for significant inequalities that the competitors cannot influence in any significant way and for which they cannot be held responsible» (Loland 2002: 144). Den nyere diskusjonen om fair play er derfor i mange tilfeller mer konsentrert om distributive og retributive rettferdighetsprinsipper enn utviklingen av dyder som sjenerøsitet.

3) Idrettskonkurranser innebærer at man ser motstanderen som en likeverdig opponent som må respekteres. Ønsket om å vinne er tøylesløst dersom det ikke settes inn i en ramme. Det er klassisk uttrykt i utsagn som: «The will to win, therefore, amounts to little, esthetically or morally speaking, if such a will is not informed by a fair regard for one's opponents, by a will to win that does not transgress the rules or the boundaries established by moral respect for one's opponents.» (Morgan 2006: 148).

Respekt for motstanderen innebærer positivt at man ser vedkommende som en verdig motstander. Utøvere må derfor matches riktig. Klasseinndeling i idrett skal sørge for det. Det er uinteressant og meningsløst å møte en som er mye dårligere eller mye bedre enn seg selv, da bryter konkurransen på et visst punkt sammen og blir en parodi. Respekt for motstanderen innebærer også at man ikke med vilje og hensikt ødelegger for motstanderen, for eksempel ved å skade vedkommende. Dagens fotball på toppnivå har mange eksempler der stygge albuer med vilje plasseres i ansiktet på motspillere for å ta vedkommende ut av spillet. Det viser manglende respekt for motspillerne.

Innenfor rammen av disse tre prinsippene har det imidlertid skjedd en utvikling som truer toppidrettens etiske legitimitet og gjør den lite egnet

som modell for annen idrett, ikke minst blant barn og unge. Det kan se ut som betydningen av å vinne overkjører de to andre prinsippene. Jakten på egne fordeler kombineres med mindre respekt for motstanderen og vedkommendes mulighet for å prestere.

Egoisme, fairness og sjenerøsitet

Dagens toppidrettsutøvere er opptatt av å øke sine sjanser for å vinne. Det skjer på alle plan, ikke minst i jakten på forbedringer, og på innovasjoner. Det er tre alternative holdninger når det gjelder jakt på fordeler; 1) det er viktig at jeg selv har de beste muligheter (*egoisme*), 2) alle bør ha samme muligheter (*fairness*), og 3) det er viktig at motstanderne mine har minst like gode sjanser som jeg (*sjenerøsitet*).

Egoisme

Biologen Richard Dawkins (1978) introduserte uttrykket «selfish genes». I det biologiske overlevingsspillet i naturen er det ikke organismer som overlever, men gener. Organismene er kun bærere av genene. Det er et spill som er egoistisk, siden det avgjørende er at et bestemt gen (eller genkombinasjon) overlever i konkurranse med andre. Denne genetiske varianten av evolusjonsteorien er basert på tanken om at naturlig variasjon og mutasjoner sørger for en bred basis for et biologisk overlevingsspill der adaptasjon til omgivelser og reproduktiv suksess er nøkkelementer. Som en generell modell for menneskelig atferd duger ikke Dawkins genetiske reduksjonisme. Derimot har nyere sosiobiologi vist at det genetiske og epigenetiske samspillet med menneskeskapt kultur kan gi nye og spennende forklaringer på en rekke områder, selv om mange er skeptiske (Hoberman 1997).

Idrett og annen konkurranseaktivitet synes egnet som modell for egoistisk overlevelse. Idrett kan sees som et symbolsk darwinistisk overlevingsspill (Cashmore 2005). Imidlertid gir ulike menneskesamfunn mange eksempler på altruisme som neppe lar seg forklare av ad hoc-pregede genetiske modeller, som slektskapsseleksjon. Hvorvidt altruisme kan fungere i toppidretten, skal jeg komme tilbake til. Men overfladisk sett kan egoistiske overlevingsmodeller fra biologien synes å levere underlag og begrunnelse for det rå konkurransespillet som dagens toppidrett er.

La oss anta at toppidrett er en «alles krig mot alle», der det dreier seg om å skaffe seg fordeler som de andre ikke har. Det vil i så fall gjelde både den enkelte utøver og prestasjonssystemet som helhet. Hvorvidt man for eksempel skal dele treningshemmeligheter med andre, blir da et vurderings spørsmål med hensyn til hvem som er lagkamerater, og hvem som er konkurrenter. Selv innen et nasjonslag er man i de fleste sammenhenger konkurrenter.

Det vil lønne seg å holde kortene tett inn til kroppen og dele med færrest mulig. Men hvis jeg er avhengig av andres prestasjon (f.eks. et stafettlag) bør jeg kanskje dele med andre, men ikke hvis individuelle konkurranser er hyppigst og viktigst.

Det er en rekke strategiske vurderinger som vil avgjøre hvorvidt det er smart fra et darwinistisk spillsynspunkt. Hvis utviklingen skjer raskt innen et felt, kan jeg holde på en fordel en stund og så dele med andre etter hvert. Da er jeg alene om denne fordelene en viss periode. Og visse fordeler kan jeg dra bedre nytte av enn andre – kanskje jeg absorberer den nye treningen eller ernæringen bedre enn andre. Da er det ikke så farlig å dele.

Vurderinger knyttet til strategisk bruk av fordeler er avhengig av om absolutte prestasjoner (rekorder) eller relative prestasjoner (seire) er viktigst. Hvis jeg har et overtak i fordeler på mine konkurrenter, og det kun er seire som teller, bør jeg ikke innføre noe som svekker min relative fordelposisjon. Hvis målet er absolutte rekorder, for eksempel en verdensrekord, bør jeg kanskje innføre noe som løfter meg til rekordnivå, selv om de andre også får nye og store fordeler, og jeg svekker min relative posisjon via-à-vis dem.

Fordeler innebærer ofte kostnader, og de varer ikke lenge. Da Norge innførte høydehus, hadde man en gevinst både relativt og absolutt, men da alle de andre landene etter hvert introduserte det samme, forsvant den relative fordelene, og alle utøverne ble sittende med den samme ekstra belastningen, både økonomisk og i trivselsomkostninger. Paradokset er at Norge deretter innførte forbud mot høydehus og måtte se på at utlendinger dro nytte av norske høydehus (i Trysil), mens norske utøvere måtte dra til Alpene eller andre steder og trene i høyden.

Fordelene omkostninger og paradokser er velkjent i samfunnsvitenskapene både som «fangens dilemma» og «tragedy of the commons» (Elster 2007). Toppidretten har imidlertid i sin egoistiske innpakning ikke tatt mye lærdom av denne innsikten, men er både kortsynt og grådig i jakten på suksess i form av seire og rekorder.

Fairness

Fairness som holdning vil si at i en situasjon med to eller flere aktører skal alle ha samme mulighet for å prestere godt og vinne. Det betyr at selv om jeg har en viss egeninteresse og selv om jeg gjerne vil vinne, så må jeg la andre få de samme mulighetene for å lykkes. I idrett innebærer det likhet i alle relevante konkurransebetingelser, enten det dreier seg om arena, utstyr, startposisjoner eller værforhold. Det kan aldri virkeliggjøres helt ut, siden det finnes variasjoner som det er vanskelig å kontrollere (vær og vind i hopp), og enkelte ting som ikke kan gjøres helt likt (startrekkefølgen i slalåm). Likevel prøver man med ulike metoder å eliminere forskjeller mest mulig (trekke startrekkefølge, banehalvdeler, startspor). Det kan likevel

diskuteres om man har gjort nok. Det dreier seg om distributiv rettferdighet (har alle fått de samme mulighetene og betingelsene i konkurransen?) og om retributiv rettferdighet (får alle spillerne rettferdig straff for forseelser?). I et videre perspektiv kan man også spørre om kvinner og menn belønnes rettferdig ut fra prestasjoner (penger, ære, berømmelse).

Idretten har en lang tradisjon, spesielt på toppnivå, for å legge vekt på likhet og rettferdighet. Det ville ikke være mulig å ha internasjonale konkurranser med utøvere fra ulike nasjoner hvis de ikke konkurrerte under relativt like forhold. Det ville ikke være mulig å ha tipping og pengespill dersom ikke forholdene var mest mulig like for alle idrettsutøvere. Siden rettferdighet og likhet er viktig, har man gjennom oppdragelse til fair play prøvd å gjøre dette til en innebygd habitus i den enkelte utøver. Det kan vel ikke sies at man har lykket med det – verken generelt eller i toppidretten.

Fairness-orienterte utøvere står overfor flere strategiske valg. Når lovlige nye fordeler og hjelpemidler sprer seg i en sportsgren – skal de da være de første som benytter seg av den nye fordelene? Eller er det mer i tråd med fairness-holdningen å vente? Skal man vente til halvparten av alle utøvere har skaffet seg fordelene, eller skal man vente helt til slutt, til alle (eller nesten alle) har fått den? Gjelder rettferdighet bare ved tillatte hjelpemidler eller også ved forbudte? Da EPO begynte å bre seg blant syklistene i Tour de France, var kanskje egoistiske utøvere de første brukerne, men hvis halvparten eller et klart flertall bruker EPO, bør da en fairness-orientert utøver i rettferdighetens og likhetens navn begynne å bruke EPO for å skape likhet for alle? Ut fra reell likhet er det nødvendig å ta i bruk EPO selv om det kolliderer med det formelle regelverket som sier EPO er forbudt. Det vil her være avgjørende hvilke andre verdier man har i tillegg til fairness. Hvis ærlighet og det å følge regler er viktig, vil man avstå. Hvis det å vinne er viktig, vil man kanskje bestemme seg for å bruke EPO.

Rettferdighet og likhet kan også sees i et bredere perspektiv. Noen hevder at siden toppidrett er blitt et internasjonalt prestisjerace, vil det favorisere de rike nasjonene på en uforholdsmessig måte. Betyr det at man bør gi idrettsrelevante ressurser til fattige land? Bør det skje i mye større skala og mer systematisk og rettferdig enn det har skjedd til nå? Det er både praktiske og prinsipielle innvendinger mot en slik tankegang, i hvert fall hvis målet er mest mulig likhet. Én viktig innvending er at fairness- og likhetsidealet kun bør knyttes til selve konkurransesituasjonen og ikke til forberedelsene. Det bør være størst mulig variasjon og ulikhet i forkant. Utøvere bør være ulike, ha trent ulikt, ha brukt ulikt utstyr (innenfor det regelverket tillater), ha ulike mentale strategier osv. Det er nettopp mangfoldet av tilnæringer i forberedelser og den ulike bakgrunnen som blir testet ut under mest mulig like forhold i konkurransen.. Dopingreglementet er i så henseende et brudd på denne mangfoldstankegangen. Vi dopingtester før konkurranser for å skape mest mulig likhet i utøvernes forberedelser. Kanskje

er dette et unntak som kan forsvares av en rekke gode grunner, men det bryter like fullt med mangfoldsprinsippet.

Sjenerøsitet

Sjenerøsitet er en form for altruisme. Altruisme innebærer at jeg er villig til å gi andre mennesker goder som jeg selv ikke tjener på (unntatt den gode samvittigheten), og som derfor tilfaller mottakeren alene. Mens fairness-holdningen er preget av en type kantiansk «likhet for loven»-tenkning, er sjenerøsitet en overskridelse av den strikte rettferdighets- og likhetsholdningen:

Whereas the Kantian view is predominantly concerned with what is right and what is just for all, the altruistic view is more concerned with the good of the other, even if this sometimes means acting particularly and personally rather than objectively and impartially and/or in accordance with what the rules decree. (Arnold i Boxill 2003: 78)

Denne holdningen er ikke så vanskelig å finne i nære relasjoner; overfor kjærester, ektefeller, barn, foreldre, slektninger. Det er vanskeligere, men slett ikke umulig, å finne den i relasjoner til gamle, syke, trengende, fattige – de som faller utenfor det gode selskap. Den er vanskelig å finne overfor den totalt fremmede og enda vanskeligere overfor en fiende.

Sjenerøsitet er en form for altruisme som for eksempel i vitenskap eller idrett vil gi den andre personen en forbedret posisjon eller endog fordeler på min egen bekostning. Uten min hjelp hadde konkurrenten min havnet langt nede på resultatlisten, men med smøretipset jeg ga ham, eller skiene jeg lånte ham, så krøp han oppover på resultatlistene og slo meg faktisk. Den underliggende holdningen her synes å være: Måtte mennesket blomstre! Måtte alle mennesker, ikke bare jeg, blomstre! Jo mer blomstring desto bedre. Desto flere mennesker som får muligheter til å utvikle sine talenter og nyttiggjøre seg kunnskap, desto bedre. Ved å la folk rundt meg lykkes, heves prestasjonsnivået, og konkurransene blir bedre og mer spennende. Jeg selv vil også ha gevinster av dette, kanskje til og med lykkes, men holdningen min er ikke rettet mot min egen suksess som det ene sentrale mål. Jeg er ikke motivert av et egoistisk prestasjonsmål. Det synes derfor å være to sentrale komponenter knyttet til sjenerøsitet: Det ene er ønsket om å la så mange som mulig blomstre, og det andre er ønsket om å fokusere på kvaliteten av prestasjoner snarere enn på hvem som vinner. Gleden ved å oppleve mange personer som presterer på høyt nivå, er sentral.

Egoisme som barriere – empiriske trekk ved dagens toppidrett

Det er både interne og eksterne barrierer for utvikling av sjenerøsitet i toppidrett. De interne er knyttet til selve mengden av trening og dedikasjon. Utøvere på vei mot toppen, blir drevet inn i en type selvopptatthet. Idrett på toppnivå har nådd et prestasjonsnivå som tidligere var forbeholdt dedikerte utøvere i kunst, musikk og vitenskap. Idrett var lenge, selv på toppnivå, en amatørpreget hobby. Nå er den i de fleste grener en profesjonell og dedikert heltidsaktivitet. Studier av Ericsson mfl. hevder at for å nå internasjonalt toppnivå, må man trene minst 10 000 timer i form av «deliberate practice» (Starkes & Ericsson 2003). Det betyr tre–fire timer i snitt nesten hver dag i ti år. En slik målrettet og systematisk investering av tid og ressurser over så mange år betyr at man ønsker å nå det høyeste prestasjonsnivå, sette rekorder og vinne konkurranser. Det gjør utøvere på høyt nivå sårbare for selv-sentrering og egoisme. Man blir opptatt av å få noe igjen i form av seire og rekorder, og man blir redd for alt som kan ødelegge karrieren; enten det er skader, feilaktige testprøver, negative medieoppslag eller konkurrenter som stjeler treningsopplegg og nye ideer. Ved en slags indre logikk fører toppidrettsutøverens situasjon uvegerlig til selv-sentrering, egoisme og ensidig fokus på prestasjonsmål og suksess. Det er karikert uttrykt av den amerikanske treneren Vince Lombardi i de berømte ordene: «To win isn't everything, it's the only thing.» (Durocher 1975).

Det finnes også eksterne faktorer som hemmer utviklingen av sjenerøsitet i toppidretten, og som driver utøverne i retning av egoistisk fokus på egen vinning. Eliteidrett er blitt en stor internasjonal underholdningsindustri. Media og sponsorer fokuserer primært på de som har suksess og vinner. Folket ønsker stjerner og idoler. I økende grad er det slik at «the winner takes it all». For utøverne er det å vinne ensbetydende ikke bare med sportslig suksess og oppfyllelse av egne ambisjoner, men også oppfylling av lommeboka pluss berømmelse, heder og prestisje. Det betyr at de eksterne godene blir en turbo som forsterker den interne motivasjonen for å vinne. Det blir utrolig viktig å lykkes. Og for å lykkes må jeg skaffe meg noe bare jeg har. Jeg må ha alle fordeler som kan gjøre meg bedre enn de andre.

Ikke bare utøveren, men hele prestasjonssystemet blir infisert av denne logikken. Treneren, fysioterapeuten, legen, psykologen, ernæringsseksperten, utstyrsleverandøren, laglederen – alle blir opptatt av å lete etter de små forbedringene som kan gi oss, vårt team, et overtak. Og media, publikum, hele folket bejubler systemet og utøveren når vi lykkes. Olympiatoppen får ære og mer penger, trenerne ny kontrakt og utøverne berømmelse når gullmedaljene renner inn i store mesterskap.

Det er ulike måter å skaffe seg fordeler på. I verdensmesterskapet i nordiske grener på ski i Finland i 2001 ventet og ønsket finnene suksess. De

valgte en måte å gjøre det på som skapte en gedigen skandale og satte finsk skisport i vanry. Doping som ble avslørt, var ikke en tilfeldig og enkeltstående hendelse foretatt av enkeltutøvere, men var godt innebygd i trenerapparatet og hele prestasjonssystemet. Norge gjorde noe som kanskje var smartere, men som var preget av det samme ønsket om å skaffe fordeler for egne løpere. Omtrent samtidig som finnene mislyktes med sin strategi, ble det ramaskrik i Norge fordi en norsk trener, den tidligere skikongen Magne Myrmo, hadde tatt med seg smøringshemmeligheter til Estland som trener der. Det samme hadde en annen norsk trener, Magnar Dalen, gjort for det svenske langrennsmiljøet. Han hadde til og med tatt med seg noe smøringsutstyr. Smøring er viktig i langrenn, og nordmennene hadde i regi av Olympiatoppen investert mye i smøringshemmeligheter. I en leir ved Elverum var det brukt millioner for å skape verdens beste smøringsteknologi. Poenget var å skaffe seg fordeler, smøringshemmeligheter, som bare vi har og som kan gi oss en fordel overfor konkurrentene. Det er derfor en rekke faktorer, både interne og eksterne, som bidrar til at egoisme blir et dominerende trekk ved dagens toppidrett.

Sjenerøsitet – er det mulig?

På bakgrunn av egoismens sterke stilling i toppidretten kan man spørre seg om det er mulig å utvikle en alternativ holdning bygget på sjenerøsitet. La meg først nevne tre eksempler på mulige inspirasjonskilder for et sjenerøsitetsideal, og deretter vil jeg teste det ut på toppidretten.

Eksempel 1: Den engelske overklassen utviklet i siste halvdel av det 19. århundre ulike former for sport som del av et dannelsesideal. Likesom man måtte kunne konversere, diskutere kunst og lese dikt, måtte man kunne spille tennis, biljard eller golf. Poenget var å være allsidig, unngå spesialisering og ha et avslappet forhold til det å vinne. God oppførsel var selvsagt. I de engelske overklasseklubbene i fotball avviste man lenge dommere. Man forutsatte at alle viste «sportmanship» (McIntosh 1980). Om man fikk et spark på leggen, kunne man gå bort og gi motspilleren et tilsvarende spark om man ønsket, avslutte med et håndtrykk, og det hele var glemmt. Målet for de engelske overklasseamatørene var å spille godt, ha glede av spillet og ha en god og jevnbyrdig motstander. Det dreide seg om en gjensidig utvikling av ferdigheter. Å være for spesialisert og for fokusert på å vinne ville ødelegge den allsidige gleden ved det gjensidige spillet og de tekniske finessene. I idealet om «sportmanship» var sjenerøsitet en av de viktigste bestanddelene.

Det andre eksempelet på sjenerøsitet er å finne hos Nietzsche i hans *Genealogy of Morals* (Nietzsche 1996). Her presenterer han bildet av mesteren, overmennesket, som står i kontrast til slavene og deres slavemoral. Sla-

vene er ivrige etter å prestere, kjempe for sine rettigheter og konkurrere med mesterne. Mesterne gleder seg også over å konkurrere og kjempe, men de blir til slutt lei av den trangsynte konkurransen og kampen for å vinne. I stedet for å være låst i en nærsynt kamp med slavene ønsker de å utvikle og skape nye og avanserte spill, og slik overskride de trange grensene for slavenes konkurransespill. Det er en type avslappet overlegenhet i Nietzsches bilde av mesterne som har visse likhetstrekk med de engelske overklasseidealene, selv om det også er store forskjeller når det gjelder kontekst. Nietzsche hadde nok oppfattet det engelske dannelsesidealet som altfor prektig og idealistisk. Men poenget hos både Nietzsche og den engelske overklassen er at man må unngå et nærsynt og trangsynt fokus på å vinne og skaffe seg egne fordeler. Siden man har en annen og mye bredere vurderingsskala enn bare objektiv målbar prestasjon, vil man kunne glede seg over langt flere aspekter ved et spill, og man kan la andre få fordeler og til og med vinne uten at det går ut over ens egen glede.

Et tredje eksempel er å finne hos Arne Næss. Det vil si, han gir to litt ulike eksempler, det ene er knyttet til sport og det andre til akademiske diskusjoner. I sin ungdom var Næss en meget konkurranseorientert klatrer som ønsket å sette rekorder; klatre ruter på kortest mulig tid, klatre en bestemt rute flest mulig ganger innen et visst tidsrom, klatre nye vanskelige ruter i høyfjellet, foreta førstebestigninger og innføre nytt utstyr (bolteutstyr) (Rothenberg 1992). Det er typiske trekk ved den egoistiske prestasjonsideologien. Men gradvis utviklet Næss en ny holdning. Han oppdaget at det var viktigere å klatre enn å nå toppen, og derfor sneiet han av en del fjell et stykke under toppen. Senere utviklet han en filosofi der fjellet blir en partner istedenfor en motstander, og der veien er målet; klatringen og det å være i fjellet og sammen med fjellet er det som betyr noe. Dette synet på en lekende og gledesfylt gjensidighet utviklet han også i tilknytning til aktiviteter som boksing og tennis. Et liknende syn har filosofen Colin McGinn (2008), som understreker både betydningen av gjensidighet mellom utøvere, utviklingen av egne ferdigheter og gleden ved mestring. Innen ulike former for alternativsport og ekstremisport er opplevelsen av mestring, flyt og utfordring helt avgjørende, ikke minst på toppnivå. Som det fremgår av flere av forfatterne i den nylig utkomne antologien *Meningen med idrett*, spiller mestring, flyt og naturopplevelse en viktig rolle også i tradisjonelle idretter og på ulike ferdighetsnivå (Steen Johnsen & Neumann 2009).

I Arne Næss' regler for god debatt er det tilsvarende holdninger. I mange politiske diskusjoner er målet å vinne debatten, noe som ofte gjøres ved å bruke «ad hominem»-argumenter. I idrettslige termer tar man mannen istedenfor ballen. Næss ønsket i stedet en diskusjon fokusert på sak, der man gleder seg over gode argumenter (Næss 1982). Derfor bør man tolke motstanderens argumenter så positivt som mulig. Man bør tolke dem slik at de blir maksimalt sterke. Da løftes debatten til et stadig høyere nivå, og alle får

til slutt et resultat som er mye bedre enn om man egoistisk hadde ønsket å slå ut motstandere ved å tolke deres argumenter så ufordelaktig som mulig. Til tross for at idrett og debatt som menneskelige aktiviteter er forskjellige i en rekke henseender, er selve den grunnleggende holdningen felles. Muligheten for en sjenerøs innstilling er til stede på begge arenaer, og kan heve kvaliteten på henholdsvis debatten og konkurransen.

De tre eksemplene ovenfor leder alle: a) bort fra et snevert og egoistisk fokus på rekorder og seire, b) til et fokus på prosess og den gode konkurransen, og c) til en åpenhet for å overskride nåværende begrensninger og utvikling av nye former for spill og sport.

Selv om den typen aktivitet som reflekteres i disse tre eksemplene er lekpreget og derfor overskrider de snevre konkurranserammene som idretten setter, kan de tjene som inspirasjon, til og med i toppidrett. Også seriøse toppidrettsutøvere snakker om gleden ved trening og mestring, og anser lek som en viktig verdi i toppidrett. Men kan en spesialisert toppidrett oppvise eksempler på sjenerøsitet knyttet til selve konkurransesituasjonen?

Sjenerøsitet og dens konsekvenser

Det finnes eksempler på sjenerøsitet også i toppidrettens konkurranser. Her er et par:

- 1 Ved de olympiske leker i Innsbruck i 1964 ødela den britiske tomannsboben ledet av Tony Nash kjelken sin. Den italienske kjøreren Eugenio Monti tok ut en bolt av kjelken sin og sendte den opp til Tony Nash, som fikset sin ødelagte kjelke, hvoretter han kjørte ned sammen med sin kamerat og vant. Monti tok bronse. Montis kommentar var: «Tony Nash did not win because I gave him a bolt. Tony Nash won because he was the best driver.» (http://en.wikipedia.org/wiki/Eugenio_Monti)
- 2 Bode Miller er en omdiskutert alpinist som går sine egne veier og ikke sjelden er på kant med både andre utøvere og media. Han er en eksperimenterende fyr, så da han fant en ny måte å plassere bindingen og støvlene på skiene som han mente var en klar fordel, gikk han umiddelbart ut til sine konkurrenter og anbefalte dem å prøve det samme. Han ga altså frivillig og sjenerøst fra seg denne potensielle fordelene (Lønnebotn 2008).

De bredere konsekvensene av sjenerøse holdninger ville være betydelige og mangfoldige, ikke bare for den enkelte utøver, men for hele prestasjonssystemet. Utøverne ville fremdeles være fokusert på å utvikle sine kvaliteter og trene hardt. Men de ville være mindre opptatt av å skaffe seg fordeler og

vinne. De kunne oppleve mer glede ved at den beste, og det betyr ofte den andre, vinner.

Ville mindre fokus på seire føre til mindre fokus på hard trening, mindre «deliberate practice»? Ikke nødvendigvis, siden gleden ved egen fremgang fremdeles ville være stor, og i tillegg ville man i større grad glede seg over andre utøveres fremgang og det at hele prestasjonsgruppen løfter seg til høyere nivå. I så fall kunne gleden spre seg til hele støttesystemet og til utviklingen av bedre kunnskap og kompetanse i hele prestasjonssystemet. Også psykologer, leger, utstyrseksperter og trenere er del av en prestasjonsutvikling. Sjenerøsitet frigjør blikket til et mye bredere spekter av prestasjoner. Sjenerøsitet ville bety at også supportsystemene ville spre kunnskap og kompetanse seg imellom. Hemmeligholdelsen og konkurransen om nye skjulte fordeler ville forsvinne eller minskes. Toppidrettssjefen ville umiddelbart ha delt den norske smøringskompetansen med alle langrennsnasjoner. Og man kunne tenke seg at innføringen av ny teknologi og mer avansert utstyr frivillig ble utsatt inntil de fleste hadde tilgang til det. Man kunne tenke seg støtte og hjelp til fattigere nasjoner, eller begrensninger i bruk av det mest kostbare og ressurskrevende utstyret som bare rike nasjoner kan dra nytte av. I siste instans kunne man se utvikling av en toppidrett som gjorde mindre bruk av avansert og ressurskrevende utstyr, og der utøverne og deres direkte ferdigheter ble mer vektlagt enn deres bruk av avansert utstyr og teknologi. Det ville bety et klarere fokus på at det er utøverne og deres egne ferdigheter som er i fokus.

Hva taper vi ved sjenerøsitet? Har egoisme sine gode sider? En umiddelbar og nærsynt betraktning ville svare ja. Den rå kampen mellom to utøvere som begge gir alt og som hater å tape, har underholdningsverdi. Svingningen i begeistring mellom når favorittlaget vinner, og fortvilelsen når de taper, har sine fascinerende sider. De følelsesmessige svingingene blir mindre ved den sjenerøse og tempererte betraktningen av den gode prestasjonen uten favorittbindinger og med behersket følelsesinvolvering. Man kan argumentere for at på visse arenaer og i visse situasjoner er en type egoisme nødvendig. Jeg nevnte innledningsvis at man må spille for å vinne. Man må prestere så godt man kan. Det er vanskelig å skrelle bort all egoisme i en slik holdning. Også på andre områder av livet er det vanskelig å unngå et egoistisk islett. Jeg ønsker at det er jeg som får den jobben jeg søker på, eller vinner hjertet til den jeg er forelsket i. Det er vanskelig å ha en helt sjenerøs og avslappet holdning og tenke «måtte den beste vinne».

Det er vanskelig og kanskje heller ikke ønskelig å utrydde all egoisme. Men den bør motvirkes av sjenerøsitet. Toppidretten trenger ikke mer egoisme – den trenger mer sjenerøsitet. Hvor sannsynlig det er at det vil skje, er en annen sak.

Egoisme og sjenerøsitet – en spillteoretisk test

Toppidrett dreier seg om konkurransesituasjoner der det ikke bare er ens egne valg som spiller en rolle. Hvorvidt jeg skal ta i bruk nye hjelpemidler, er avhengig av hva andre gjør. Doping er et effektivt hjelpemiddel for å bedre prestasjoner. Siden det er forbudt, er holdningen til doping egnet til å undersøke sterke preferanser, og spillteoretiske modeller er et velegnet hjelpemiddel til å forstå ulike typer handlingspreferanser (Elster 2007). Spillteoretiske analyser av doping har vist at sterkt egoistiske, såkalte lombardiske utøvere, vil bruke doping uansett hva de andre utøverne gjør, siden det garanterer størst sannsynlighet for suksess (Breivik 1994). En lombardisk utøver vil være blant de første som begynner å bruke nye effektive hjelpemidler, og han vil fortsette å bruke dem etter at de eventuelt har spredd seg i hele miljøet. Det verste for en slik utøver er at andre har fordeler som han selv ikke har, for det reduserer sjansen for hans suksess. Hardbarkete lombardiere vil ønske dopingkontroller velkommen; disse kontrollene vil ta ut både de dumme og de redde, de som blir tatt, og de som ikke lenger tør. Det betyr at dopingfordeler blir fordelt på færre; bare den harde kjerne av dopere får fortsette som før.

Den andre stabile gruppen er de sjenerøse utøverne. La oss kalle dem «næssianere». Disse utøverne vil ikke ha insentiver til å skaffe seg selv fordeler på andres bekostning. De er ikke misunnelige og bryr seg derfor ikke svært mye om hvorvidt lombardiske utøvere skulle få noen fordeler. Derimot ønsker de at mange skal blomstre. Det betyr at dersom doping sprer seg til hele utøvergruppen, vil de kanskje selv ta i bruk doping. Men dette avhenger av hvilke andre preferanser de har, for eksempel helse- og omkostninger for trivsel. De sjenerøse ville under enhver omstendighet ikke være de første til å introdusere doping, for de ønsker ikke å ha fordeler som andre ikke har. På mange måter er egoistiske lombardiere og sjenerøse næssianere perfekt tilpasset hverandre. Lombardiere vil bruke doping uansett, og næssianere vil under de aller fleste omstendigheter la være. De to gruppene kan derfor lett bli låst fast i en såkalt ekvilibriumposisjon der ingen har insentiver til å endre holdning.

Den ustabile gruppen er den fairnessorienterte gruppen. Vi kan kalle dem «coubertinere», siden de prøver å leve opp til Coubertins ideal om rettferdighet og fair play i olympisk idrett. De ønsker at alle utøvere skal ha samme betingelser og være i samme posisjon når det gjelder fordeler, slik som doping. Rettferdighetsorienterte utøvere vil vurdere hva som skjer i omgivelsene. Dersom de er blant næssianere, vil de la være å dope seg, mens blant lombardiere vil de i det minste ha ønske eller insentiver til å dope seg. Hvorvidt de vil gjøre det, er avhengig av hvilke andre preferanser de har i tillegg til fairness, samt hvor viktig disse preferansene er. Hvis det nest viktigste etter rettferdighet er seier, vil de velge doping. Er det nest viktigste helse, vil de kanskje avstå fra doping. For mange coubertinere er antakelig

frustrasjonen over at doperne skaffer seg fordeler og troen på at det er mange av dem, nok til at de også selv doper seg. Slik sett er den mest resistente gruppen mot doping næssianerne, selv om heller ikke de er immune alltid. Spillteoretiske analyser viser derfor med all tydelighet to ting; a) frisløst til å være gjennomført egoistisk er stor, og b) sjenerøsitet oppnås når man nedtoner betydningen av å vinne og fokuserer på selve (den felles) aktiviteten.

Avsluttende betraktninger

Coubertin tenkte at 1) deltakelse i idrett innebærer moralsk læring, og at 2) denne læringen kan og bør overføres til livet som helhet. Det er nok slik at denne overgangen fra idretten til livet ikke er så enkel som mange tror. Likevel er det udiskutabelt at mange barn får en del grunnleggende opplevelser av moral i praksis når de deltar i idrett. Graham McFee (2004: 140–141) ser derfor idrett som et «moral laboratory». Grunnen til at idrett egner seg som moralsk laboratorium, er for det første at idretten har et sett av kodifiserte regler som er tydeligere enn reglene i dagliglivet. Idrettens situasjoner er moralsk transparente. For det andre er konsekvensene av ikke å følge reglene i idretten mindre alvorlige. Dersom idrett skal egne seg som moralsk laboratorium, er det imidlertid nødvendig at vi har foreldre, trenere, lagledere og frivillige som har både moralsk sensitivitet og pedagogisk evne til å bruke laboratoriet.

Men det er bare den ene siden av saken. Kan toppidretten levere de gode eksemplene på god moral inn til pedagogene i barneidretten? Toppotøvere er rollemodeller og forbilder for barn og unge. Det som skjer i toppidretten, preger også breddeidretten. Vi har sett en utvikling i internasjonal toppidrett der det å vinne for enhver pris og med alle midler er i ferd med å spre seg, og jakten på fordeler blir stadig større. Denne utviklingen sender feil signaler ned i barneidretten og ungdomsidretten. En mulighet for å stanse dette er selvfølgelig å skille ut toppidretten og skape en barne- og ungdomsidrett basert på egne verdier. Men det ville neppe løse problemet. Det organisatoriske grepet ville ikke løse det verdimeslige og moralske. Barn og unge ville fremdeles inspireres av de store stjernene.

Jeg har i denne artikkelen problematisert egoismen som ligger i mye av toppidrettskulturen, og undersøkt i hvilken grad det er plass for og muligheter for å utvikle holdninger basert på et sjenerøsitetideal. Eksemplene er hentet fra engelsk overklasesport, Nietzsches betraktninger om den lekende mester og Næss' tanker om klatring og diskusjonsetikk. De gir gode ansatser til begrunnelse av en annen måte å tenke på innen en prestasjonskultur, men er neppe sterke nok til å bære en alternativ holdning i dagens toppidrett. Det trengs mer arbeid. Men enkeltteksemplene jeg har nevnt,

kanskje særlig det ferske Bode Miller-eksempelet, viser at det også blant praktiserende toppidrettsutøvere finnes plass for sjenerøsitet. Det internasjonale forskersamfunnet deler ikke bare sine resultater, men sine metoder og sitt datagrunnlag med hverandre. Jeg tror det internasjonale toppidrettssystemet burde gjøre noe liknende. Man bør dele kunnskap, kompetanse og teknologi. Man bør inspireres av Bode Miller som deler med andre, snarere enn av utøvere som holder kortene tett inn til brystet. Dernest kan vi ønske oss et publikum som ikke bare er opptatt av egne utøvere og eget lag, men som verdsetter gode prestasjoner. Det viktigste er likevel at man får frem topputøvere som er i stand til å glede seg over andres prestasjoner, og som ser verdien i at man sammen hever ferdighetene og konkurransen opp på et stadig høyere nivå.

Noter

- 1 Man må spille for å vinne, men må man alltid yte sitt beste, i alle konkurranser og hele tiden. Hjallis hevdet at han alltid gikk for fullt selv i mindre stevner, mens Falk-Larsen diltet rundt banen på 10 000 meter i NM i 1983 etter å ha vunnet de tre første distansene. Han ble pepet ut. Noen mener at det å alltid yte sitt beste innebærer at man om nødvendig kjører over en svakere motstander for å vinne med så mye som mulig fordi idrett ikke bare dreier seg om å vinne, men å fastslå relative prestasjoner. Hvor god jeg er i forhold til min motstander, kan bare avgjøres hvis vi begge yter vårt beste helt til slutt. Gjelder dette også i boksing og i kampsport? For en diskusjon, se Breivik (2009).
- 2 «The contestants should be evenly matched. The contestants should play at or near their best. The outcome of the contest should be in doubt until the end. The outcome of the contest should be determined by sporting skill or ability, not extraneous factors such as egregious luck or errors in officiating. The match must be fairly contested, that is, played within the rules of the game. For an ideal match, the contestants must have high degree of skill.» (Butcher & Schneider i Boxill 2003: 164).

Litteratur

- Arnold, P. (2003) Three approaches toward and understanding of sportmanship. I *Sport ethics. An anthology*, red. J. Boxill, s. 72–80. Oxford: Blackwell.
- Breivik, G. (1992) Doping games. A game theoretical exploration of doping. *International Review for the Sociology of Sport*, 27 (3), s. 235–256.
- Breivik, G. (2005) Trenger vi en ny type etikk i eliteidretten? I *Fred er ei det beste. Festskrift til Hans B. Skaset 70 år*, red. D.V. Hanstad & M. Goksøyr, s. 182–189. Oslo: Gyldendal.
- Breivik, G. (2009) Idrett og etikk – en oversikt over hovedtemaer i den idrettsfilosofiske diskusjon 1980–2007. *Tidsskrift for teologi og kirke*, 80 (1), s. 2–26.

- Butcher, R. & Schneider, A. (2003) I *Sport ethics. An anthology*, red. J. Boxill, s. 153–174. Oxford: Blackwell.
- Cashmore, E. (2007) *Making sense of sports*. New York: Routledge.
- Dawkins, R. (1978) *The selfish gene*. London: Granada Publishing.
- Durocher, L. (1975) *Nice guys finish last*. New York: Simon and Schuster.
- Elster, J. (2007) *Explaining social behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eugenio Monti*. Lastet ned 10. mars 2010 fra http://en.wikipedia.org/wiki/Eugenio_Monti
- Hoberman, J. (1997) *Darwin's athletes: How sport has damaged black America and preserved the myth of race*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Keating, J.W. (2003) Sportmanship as a moral category. I *Sport ethics. An anthology*, red. J. Boxill, s. 63–71. Oxford: Blackwell.
- Loland, S. (2002) *Fair play in sport. A moral norm system*. London: Routledge.
- Loland, S. (2003) *Evaluering av etikk og verdiarbeidet i NIF 1993–2003*. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Lønnebotn, L. (2008) Myten Miller. *Sportmagasinet*, 14. mars 2008, s. 6–14.
- McFee, G. (2004) *Sport, rules and values*. London: Routledge.
- McGinn, C. (2008) *Sport*. Stocksfield: Acumen.
- McIntosh, P. (1980) *Fair play. Ethics in sport and education*. London: Heinemann.
- Morgan, W.J. (2006) *Why sports morally matter*. New York: Routledge.
- Steen-Johnsen, K. & Neumann, I.B. (red.) (2009) *Meningen med idretten*. Oslo: Unipub.
- Nietzsche, F. (1996) *On the genealogy of morals*. Oxford: Oxford University Press.
- Næss, A. (1982) *En del elementære logiske emner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rothenberg, D. (1992) *Gjør det vondt å tenke?* Oslo: Grøndahl/Dreyer.
- Starkes, J.L. & Ericsson, K.A. (red.) (2003) *Expert performance in sports. Advances in research on sport expertise*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Tønneson, S. (1986) *Norsk idrettshistorie. Bind II. Folkehelse, trim, stjerner 1939–1986*. Oslo: Aschehoug.